

OSMANLI ARAŒTIRMALARI

XXVII

NeŒir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail. E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXVII

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŒOĐLU'na

ARMAĐAN - III

İstanbul - 2006

DİVAN NEŞİRLERİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER I: GÜVENİLİR BİR METİN TE'SİSİ

İsmail E. ERÜNSAL

Bu makalede, tenkitli metin hazırlanırken güvenilir bir metin tesisi için uyulması gereken kural-
ların önemine kısaca temas edildikten sonra, neşredil-
miş bulunan iki kaside, şâirin bizzat elinden çıkmış
veya kontrol edilmiş şekilleriyle karşılaştırılarak fark-
lılıklar ortaya konulacak ve nâşirlerinin ne derecede
başarılı oldukları gösterilmeye çalışılacaktır.

Herhangi bir divanın güvenilir bir neşrini ortaya koyabilmek için iki hususa dikkat etmek gerekir. Birincisi âdiyet problemidir. Yani elimizdeki şiirler gerçekten incelediğimiz şâire mi âittir ? Yoksa zaman içinde divan tertib edenler veya mecmua derleyenler tarafından yanlış olarak şâirimize mi isnad edilmiştir. Yapılan dîvân neşirlerinde bu husus üzerinde pek durulmadığı görülmektedir. Divanlardaki şiirlerin şâirine âdiyetini araştırmak şöyle dursun, şiir mecmualarında aynı mahlası taşıyan şairlerin şiirlerinin bile aidiyeti sorgulanmaksızın kullanıldığını görmekteyiz.¹ Ancak bilindiği gibi birçok dîvân, şâirlerinin ölümünden sonra başkaları tarafından derlenmiştir. Bazen bu

¹ Divan neşirlerinde bazı araştırmacıların şiir mecmualarını serbest bir şekilde kullandıklarını görüyoruz. Her ne kadar Yaşar Aydemir şiir mecmualarından metin teşkilinde muhakkak yararlanılmasını savunmaktaysa da ("Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü", *Bilig*, no. 19 (Ankara 2001), s. 147-154) şiir mecmuaları metin teşkilinde dikkatle kullanılmalıdırlar. Çünkü bu hususta kolaylıkla hata yapılabilmektedir: "... Bazı araştırmacılar da şiir mecmualarında bulunan Nedîm-i Kadîm'e ait şiirleri veya Ahmet Nedîm'in kasidelerindeki tagazzül bölümlerini *yeni bulunmuş şiirler* diye neşretmişlerdir". Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı*", Ankara 1997, s. XXXVI.

derleme işi şâirin ölümünden uzun bir zaman geçtikten sonra olmuştur. Divan derleyenler aynı mahlaslı şâirlerin şiirlerini ayırmada tabiidir ki güçlük çekmişler bazen de yanılmışlardır. Nitekim Mecdî, Hayâlî mahlaslı Abdülvehhâb Çelebi'den bahsederken "şâ'irliği dahi var idi. Kuvvet-i mütahayyilesinin kemâl-i kuvvetinden hayâlât-ı kemâlden muhayyel hayaller tahayyül itmegin Hayâlî tahallus idüp sâ'ir şu'arâdan imtiyâza anı mahlas idindi. Lâkin ebnâ-i zemânedan kendüyi suhan-şinâs zannedüp mecmu'a nâmına perîşân evrakda gazel cem' eyleyen bî-temyîzler anuñ gazellerini Hayâlî Beg gazellerinüñ arasında sebt idüp bu iki şâ'ir-i sihr-âferinüñ eş'âr-ı âbdârını birbirine halt eyledi"² demektedir. Âşık Çelebi de "Bu gazeller ki meşhur Hayâlî'ye isnad olunur hakikatde anın degüldür bunundur" der.³ Latîfî aynı şâirle ilgili olarak benzer şeyleri tekrarladıktan sonra "Amma bu fakîr ü hakîr bu hususu Hayâlî Beg ile mezbûrun ne mikdar eş'ârı varsa temyîz ü tefrîk eyledüm. Bir nice şiire şuuru olan yârân-ı suhandân yanında" demektedir.⁴ Bir şiirin başka bir şâire isnadı hiç de az rastlanan bir durum değildir.⁵ Şiirler bir yana bazen bir eserin bile başka birine isnâd edilebildiğini biliyoruz.⁶

Âdiyetin tesbitinde iç tenkit, yani herhangi bir şâirin üslup özelliklerinin tesbiti, dönemin dil hususiyetlerinin belirlenmesi, şâirin yaşadığı devrin örf-

2 *Tercüme-i Şekâ'ik*, İstanbul 1269, s. 334.

3 Filiz Kılıç, "Meşâ'irü'ş-Şu'arâ," Basılmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1994, s. 867.

4 Latîfî, *Tezkiretü't-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, neşreden Rıdvan Canım, Ankara 2000, s. 253.

5 Sâfî mahlasını kullanan XV. âsır vüzerâsından Cezerî Kasım Paşa'nın Hz. Hüseyin için yazdığı mersiye bir asır sonra yaşadığı söylenen Sâfî Baba adlı bir şâire isnâd edilmiş ve yayınlanmıştır. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, İstanbul 1955, s. 236-238. Bu yanlışlık şu çalışmada da tekrar edilmiştir: Bünyamin Çağlayan, "Kerbelâ Mersiyeleri," Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi 1997, s. 89-92.

Bazen aynı şiir iki şâirin de divanında yer alabilmektedir: "Makalemizi Ruhî Divanı neşirlerine geçmiş yaygın bir yanlışlığa dikkati çekerek bitiriyoruz. Aşağıda matlamı verdiğimiz manzume hem Âlî, hem de Ruhî Divanı'nda yer almaktadır". İ. Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Rûhî'ye Etkisi", *Bilig* no. 33 (Ankara 2005), s. 143.

6 Âşık Çelebi Fânî'den bahsederken "Halk içinde mütedâvil Şeyh Vefâ Ruznâmesi dimekle ma'rûf u müsta'mel dâimi-i rûznâme mezkûr Mehmed Çelebi'nün te'lifidür. Şeyh Vefâ'ya isnâd galatdur. Ben didüğüm sirkatden mervî nakl-i tevkîfdür" der. Filiz Kılıç, a.g.t., 626. Bu konudaki bazı örnekler için bkz. İsmail E. Erünsal, "Yazma Eserlerin Kataloglanmasında Karşılaşılan Güçlükler I: Eser ve Müellif Adının Tesbiti", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 233-243.

âdetleri, günlük yaşamla ilgili özellikleri, şâirin dünya görüşü ve inanç dünyasının ortaya çıkarılması büyük önem taşır.⁷ Uslup özelliklerinin tesbiti oldukça güç ve yorucu bir iştir.⁸ Bu güç ve yorucu iş bilgisayarların sağladığı imkânlarla kolaylaştırılabilir.⁹ Ancak dîvân edebiyatı sahasında şâirlerin uslub özelliklerini ve şiirlerin şairlerine âidiyetini tesbit için bilgisayar teknolojisinin sağladığı imkânlardan henüz yararlanılmaya başlanılmamıştır.¹⁰

Bir şiirin şâirine âidiyetini doğruladıktan sonra yapılacak ikinci iş bu şiiri şâirinin yazdığı şekliyle ortaya koymaktır. Acaba elimizdeki şiirler ne derecede şairin yazdığı şekli yansıtmaktadırlar. Her şeyden önce müstensihlerin ve dîvân tertibiyle uğraşan kişilerin, metinler üzerinde bir nevi redaksiyon yaptıklarını dikkate almak gerekir. Birçok dîvân nüshasında arkaik kelimeler değiştirilmiş ve metinde yer yer iyileştirmeler yapılmıştır. Özellikle muahhar nüshalarda ar-

7 Ali Canip Yöntem, Nedîm hakkındaki çalışmasında bu hususu şöyle dile getirmişti: "Texte'in zihne, duyguya, sanatkârlığa ait değerini tayin için dilin o edip veya şâire has kullanılışı, çağdaşlarının müşterek kullanışlarından nerelerde ayrılıyor. Yine edip veya şâire ait zihnî hayatın zemin katını teşkil eden ahlakî, ictimaî, felsefî, dinî telakkileri, tasavvurları nelerdir". Bkz: "Nedîm'in Hayatı ve Çağdaşlarının Üstündeki Tesirleri", III. *Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943)*, Ankara 1948, s. 110.

8 Bu konuda Cem Dilçin tarafından çok önemli çalışmalar yapılmaktadır. Mesela bkz. "Fuzuli'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", *Türkoloji Dergisi*, c. IX/1 (Ankara 1991), s. 43-98; "Fuzuli'nin Şiirlerinde Söz Tekrarlarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği", *Türkoloji Dergisi*, c. X/1 (Ankara 1992), s. 77-114; "Divan Şiirinde Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma", *Türkoloji Dergisi*, c. XIII/1 (Ankara 2000), s. 33-66. Divan edebiyatı sahasında çalışan diğer araştırmacıların da bu tür gayretler içinde olmaları gerekmektedir. Ancak Cem Dilçin'in belirttiği gibi araştırmacıların genellikle şerh zevkiyle yetindikleri görülmektedir: "divan şairlerinin şiirlerine sadece türlü bilgi ve düşünceler ve bunların şerhi açısından bakmak, onların eserlerinin sanat yönünü, söz ve anlam açısından taşıdığı yapısal bütünlüğü görememek demektir". "Cumhuriyetin 80. Yılında Divan Şiiri Üzerine Düşünceler", *Türkoloji Dergisi*, XVI/2 (Ankara 2003), s. 9.

9 Tenkitli metin neşri konusunda bilgisayarların sağladığı bazı kolaylıklar için bkz: D. C. Greetham, *Textual Scholarship*, New York 1994, s. 357-361.

10 Bilgisayarın icadından sonra daha da gelişen stylometry, bir metnin yazarını teşhiste büyük ölçüde yardımcı olabilmektedir. Her ne kadar Grekçe metinler üzerinde uygulama yapmak için geliştirilmişse de, diğer edebî metinlere de uygulanabilmektedir. Bu konudaki uygulamalarla ilgili bir fikir edinebilmek için şu çalışmalara başvurulabilir: Wilfrid Smith, "Computers, Statistics and Disputed Authorship", *Language and the Law*, yayına hazırlayan John Gibbons, New York 1994, s. 374-413; J.R. Allen, "Methods of Author Identification Through Stylistic Analysis", *The French Review*, XLVII (1974), s. 904-916; A. Q. Morton, *Literary Detection, How to Prove Authorship and Fraud in Literature*, New York 1978.

kaik kelimelerin kaybolmaya başlaması müstensihlerin metne müdahalelerini gösteren önemli bir husustur. Bu yüzden bir metnin şair tarafından yazılan şekline ulaşmak için, ya şairin bizzat yazdığı metne sahip olmak veya şairin yazdığı metne mümkün olduğunca yakın bir metne ulaşmak için tesbit edilen dîvân nüshaları üzerinde tenkitli metin kurallarını titiz bir şekilde uygulamak gerekir. Bunu yapabilmek için de tenkitli metin tesisiyle ilgili esaslara uyma yanında yukarıda belirttiğimiz diğer hususların da yerine getirilmesi icab eder.¹¹

Yukarıda belirttiğimiz gibi hemen hemen hiç bir dîvânın şâirinin bizzât kendisinin yazdığı bir nüshası günümüze ulaşmamıştır. Elimizde mevcut dîvânların bir bölümü şairlerinin bizzat kendi düzenledikleri nüshalardan kopye edilmişlerdir, diğer bir bölümü de başka şahısların derleyip düzenledikleri nüshalar veya bu nüshaların kopyeleridir. Bu yüzden genellikle herhangi bir dîvân nüshası şairinin elinden çıkmış haliyle mevcut olmadığından dîvân neşrine teşebbüs edildiğinde adet olduğu üzere, çalışılacak dîvânın bütün nüshaları tesbit edilmekte, bu nüshalar arasındaki irtibatlar tesbit edildikten sonra bir seçere ortaya konulmakta ve bu seçereye dayanılarak yapılan nüsha ayıklamasından sonra seçilen nüshalara dayanılarak yapılan neşirde şairin elinden çıkmış haline en yakın metni aksettiren bir metin ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Mensur eserlerde aynı eserin, müellifi tarafından meydana getirilmiş iki edisyonu bulunabiliyorsa da manzum eserlerde, özellikle de dîvânlarda, böyle bir uygulamaya çok sık rastlanılmamaktadır. Divan nüshalarında bazen bizzat şairlerinin, çoğunlukla da müstensihlerin yaptıkları iyileştirmeler yanında görülen en önemli farklılık, ihtiva ettikleri şiir sayısında ortaya çıkmaktadır. Müstensihler ve tertip edenler, şaire ait olan veya ona ait olduğunu sandıkları şiirleri istinsah veya tertip ettikleri dîvân nüshalarına almakta bir sakınca görmemişlerdir. Mesela Ömer Faruk Akün hocamızın belirttiğine göre "Taşlıcalı Yahya, Şehzade Mustafa'nın katli üzerine yazdığı meşhur mersiyesini hükümdar ve çevresine karşı ağır ithamlar bulunduğu için dîvânına koyma-

11

Bu hususu Rus şarkiyatçısı E. E. Berthels şöyle ifade eder: "Metin neşri ne mekanik ne de teknik bir iştir. Bu çok kompleks özel bir tip çalışmadır. Bu tür bir çalışmaya başlamadan önce yazarıyla ilgili her türlü bilgiyi edinmeli ve yazarının yazın tarihi içindeki yerini, uslubunu, kelime hazinesini, çalışılan metnin yazarın diğer eserleri arasındaki yerini tesbit etmelidir. Araştırmacı bir filolog, tarihçi, lingüist ve aynı zamanda edebiyat konusunda bir uzman olmalıdır. Eğer araştırmacı bütün bu özelliklere sahip olmazsa çabası boşa gidecektir". O. F. Akimushkin, "Textological Studies and the Critical Text Problem", *Manuscripta Orientalia*, c. I, no. 2 (1995), s. 22.

mıştır. Bu mersiye kendisinden sonraki istinsahlarla bir iki dîvân nüshasına girebilmiştir."¹² Bu yüzden çeşitli nüshalarının muhtevalarında büyük farklılıklar mevcut olan bir dîvân neşredilirken dikkatli davranmak ve özellikle de geç tarihli nüshalardaki ilavelere ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Bugüne kadar bu şekilde yüzlerce dîvân neşri yapılmıştır. Burada sorulması gereken soru şudur: Bu neşirler yukarıda bahsedilen hedefi gerçekleştirmede ne derecede başarılı olmuşlardır. Yani bu neşirlerde şâirin yazdığı metne ne derecede yaklaşılabilmektedir. Bunu tesbit edebilmenin iki yolu vardır. Birincisi neşredilen bir dîvânın bütün nüshalarını ele alıp yapılan ayıklama işleminin ne derecede başarılı olduğunu, esas alınan nüshalardan yapılan tercihlerin ne derecede isabetli olduğunu anlamaya çalışmak ve böylece iyi bir metin te'sis edilip-edilmediği konusunda bir görüş oluşturmaktır.¹³ Takdir edilir ki bu oldukça güç olduğu gibi varılan sonuç da tartışmaya açık olacaktır. Zira çeşitli yöntemler kullanılarak, ipuçlarından yararlanılarak yapılan tercihler her zaman tartışılabilir. Ancak burada, Türkiye'de yapılan bazı dîvân neşirlerinde bu hususta gerekli olan titizliğin gösterilmediğini belirtmemiz gerekmektedir¹⁴. Maalesef tenkitli neşir konusuna 1942 gibi erken bir tarihte dikkat

12 "Divan Edebiyatı", *DİA*, c. IX, s. 399.

13 Fuzuli divanının üç farklı neşirindeki farklı okuyuşların ele alınıp değerlendirildiği önemli ve örnek bir çalışma için bkz: Cem Dilçin, *Studies on Fuzuli's Divan=Fuzuli Divanı Üzerine Notlar*, Harvard 2001. Metin neşriyle uğraşan her araştırmacının okuması gereken bir eserdir.

14 "Çok önemli bir mesele olan metin neşrinde araştırmacıların sık sık sergiledikleri yaklaşım biçimleri şaşırtıcı ve ürkütücü bir bilgisizlik ve vurdumduymazlık sergilemektedir... Metin neşrinin önemli problemleri arasında karşılaştırılacak nüshaların seçimi yer alır... Yapılması gereken şey, nüsha sayısının çoğaldığı durumlarda ağır, yorucu bir çalışmayı göze alabilmektir. Ya bilgisizlikten, ya da yorucu bir işten kaçmak için, nüsha seçiminde şöyle hiçbir anlam taşımayan gerekçeler ileri sürülebilmektedir". Tunca Kortantamer, "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışı", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 7 (İstanbul 1993), s. 346-347.

Bu konuda O. F. Akimushin'in de diğer ülkelerdeki uygulamalarla ilgili bazı tesbitleri vardır: "Çok yakın zamanlara kadar metin neşrinin iki veya daha fazla nüsha arasındaki farklılıkların mekanik bir şekilde tesbitinden ibaret kolay bir çalışma olduğu şeklinde bir görüş hakimdi. Bu çok karmaşık ve yorucu iş genellikle henüz böyle bir çalışmaya hazırlığı olmayan genç araştırmacılara veya dünkü öğrencilere bırakılmaktaydı. Bu işin özelliklerinin ve sırlarının yapılırken öğrenileceğine dâir bir kanaat vardı. Netice olarak bu tür teşebbüsler daha başlangıcında başarısızlığa mahkumdu". a.g.m. s. 22.

Prof. Dr. Mustafa İsen'in danışmanı olduğu bir gurup genç araştırmacının bu konuda başlatıkları bir çalışma umarım ki bu sahada çalışacaklara yol gösterici olacaktır, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinin 1. sayısında (Ankara

çekilip ve önemli noktaları belirtilmiş olmasına rağmen¹⁵ o tarihten itibaren ne tenkitli neşir'in teorik yanı üzerine yeterli çalışma yapılmış¹⁶ ne de bu konudaki uygulamalar gereği gibi geliştirilebilmiştir¹⁷. İstanbul dışındaki kütüphanelerden mikrofilm getirememeye ve nüshaların tesbiti için yeterli başvuru eserine sahip olamama gibi çeşitli imkânsızlıklar tenkitli neşirlerde sadece ulaşılabilen nüshaların kullanılabilmesi sonucunu doğurmuştur¹⁸. Bütün

-
- 1996) konuyla ilgili olarak şu yazılar yayınlanmıştır: Rıdvan Canım, "Tezkiretü's-şu'ara ve Yazma Nüshaları" (s. 1-22); Filiz Kılıç, "Meşâ'irü's-şu'ara ve tenkitli Metni" (s. 23-42) ; Aysun Sungurhan, "Beyânî Tezkiresi" (s. 43-62); Metin Akkuş, "Nefî Divanı'nda Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tesbiti Üzerine" (s. 63-90); Ali Fuat Bilkan, "Nâbî Divanı'nın Tenkitli Metni Nasıl Hazırlandı" (s. 91-118); Muhsin Macit, "Nedim Divanı'nın Tenkitli Metni Nasıl Hazırlandı" (s. 119-136).
- 15 Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, cüz I, İstanbul 1940-1942, s. 253-267. Ahmet Ateş, bu makalesinde Nihad Sami Banarlı'nın neşre hazırlanmış olduğu Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Mülûk-i Âl-i Osman* adlı eserinin yayına hazırlanmasında ne dereceye kadar ilmî neşir usullerine riâyet ettiğini ortaya koymuş ve bu vesileyle de metin neşri konusunda faydalı bilgiler vermiştir. Ahmed Ateş daha sonra yayınladığı *Câmi' al-Tavârih* adlı eserin önsözünde de neşirde kullandığı nüshaların özelliklerini belirtirken metin neşriyle ilgili olarak önemli noktalara temas etmiştir (Raşîd al-Dîn Fazlallah, *Câmi' al-Tavârih*, II. Cild, 4. cüz, Ankara 1957, s. 19-29). Bilebildiğim kadarıyla bu üç makalenin dışında tenkitli metin konusunda yapılan bir derleme de vardır. Yusuf Ziya Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usul* (4. Baskı, Ankara 1991) adlı eserinde Paul Mass'ın *Textual Criticism* (Oxford 1958) adlı çalışmasını büyük ölçüde özetleyerek bu konuda faydalı bir metin ortaya koymuştur.
- 16 Bu konuda ilk anda akla Batıda yapılmış yüzlerce çalışma, Arap âleminde yayınlanmış en az 20-30 önemli eser gelmektedir. Malesef ülkemizde bu sahada müstakil bir eser te'lif edilmediği gibi, yazılan makaleler ise hemen hemen iki dipnotta (15 ve 17) belirttiklerimizden ibarettir.
- 17 R. Anhegger, 1952 yılında yayınladığı bir tenkid yazısında, merhum Ali Nihad Tarlan'ın *Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri* adlı çalışmada (seri 1, Fasikül 2, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 356, İstanbul 1948) neşrettiği Şem'i'ye âit bir gazelin, tenkitli metin kurallarına tam olarak uyulduğunda nasıl farklı bir şekil alacağını göstermişti. Son zamanlarda yayınlanan divan neşrinde takip edilmesi gereken metodu gösteren ve tenkitli metin te'sisinin önemini vurgulayan birkaç makaleye burada işaret etmek gerekir: Mustafa Çıpan, "Divân İncelemelerine Farklı Bir Bakış ve Teklifler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, sayı 1 (1994), s. 109-117; Atabey Kılıç, "Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni*, haz. Ahmet Günşen, Kırşehir 2004, s. 331-345.
- 18 "Hayretî'nin Türkiye'de ve diğer ülkelerde kütüphâne kataloglarında zikredilen nüshaları olduğu gibi, henüz kataloglara kaydedilmemiş nüshaları da muhakkak vardır. Biz İstanbul kütüphanelerinde bulunanlardahn istifade edebildik. Yurtiçindeki nüshaları görmemiz maddeten imkânsızdı. Yurtdışından bir mikrofilm getirtmenin ne kadar müşkül olduğunu deneyenler bilirler. İstanbul nüshaları ise içerde ve dışarda bulunan

nüshalar dikkate alınarak ortaya çıkan farklılıklar belli bir metoda göre ayıklanıp metin te'sisi mümkün olamayınca eldeki nüshalardan yararlanılarak ve şâirin kişiliği, estetik görüşü, uslubunu kavrayarak ve onun hangi cümleyi, mısraı hatta kelimeyi kullanabileceği hususûnda bir kanaate sâhib olarak metne girecek şekiller tesbit edilmiştir.

Merhum M. Çavuşoğlu, yayınlamış olduğu Yahya Bey dîvânının önsözünde bu metodu şu şekilde açıklar:

"Yazarın veya şâirin elyazısı nüshayı bulmadıkça yazmaların hiçbirini bütünüyle doğru kabul edemeyeceğimiz, yâni yazarın eseridir diyemeyeceğimiz açıktır. Tenkitli basım çalışması yapan bir araştırmacı eserini basıma hazırladığı yazarın veya şâirin kişiliğini, estetik görüşünü, uslubunu kavramak ve onun hangi cümleyi, mısraı hatta kelimeyi kullanabileceği hususûnda bir kanaate sâhib olmak zorundadır. Araştırmacının bilgisi ve üzerinde çalıştığı eserin yazarına yaklaşma oranı ortaya koyduğu tenkitli basımın doğruluk oranını artırır. Ben bu düşünceden hareketle bir mısraı, bir terkibi, bir kelimeyi üzerinde uzun uzun durarak Yahya Bey'in öyle söyleyeceği kanaatine vardıktan sonra metne aldım, diğer nüshadaki veya nüshalardaki farkları dipnotlarında gösterdim..... Uyguladığım metod klâsik edebiyatımızın metinleri üzerindeki selâhiyeti münâkaşasız kabul edilmiş olan Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın metodudur. Prof. Tarlan'ın metodunun doğru metne yaklaşmakta en geçerli yol olduğuna inanıyorum. Mutlak doğruya varmak biz ölümlü insanların her zaman gâyesi olmakla beraber, eriştik diyebilmek gücümüzün dışındadır. Bu bakımlardan elinizdeki eser benim tertib ettiğim Yahyâ Bey dîvânı'dır. Benim eksikliklerim yanlışlıklarım herhalde vardır."¹⁹

nüshaların aded bakımından tümünden üstün oluşu bir yana, kalite yönünden de bizce yeterli idi. Hele elimizde şâir Cevrî tarafından kopya edilmiş nüshalar varken dîvânın tenkidli basım hazırlığını daha fazla geciktirecek bir davranışla dışardaki bütün nüshaları görmek gibi bir şartı lüzumsuz, hattâ faydasız telakki ettik". Hayreti, *Dîvan, Tenkidli Basım*, haz. Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, İstanbul 1981, s. IX.

İkinci yol ise şairin bizzat elinden çıkmış metni bulabilmektir. Maalesef yukarıda da bahsedildiği gibi kütüphanelerimiz bize bu konuda pek yardımcı olamamaktadır. Binlerce dîvân nüshası arasında "şâirin elinden çıkmıştır" diyebileceğimiz nüsha hemen hemen hiç yoktur. Geriye şairlerin elinden çıktığına veya şairlerin kontrolünden geçtiğine yüzde yüz emin olduğumuz şiir örnekleri kalmaktadır. Bu şiirleri kullanarak bir dîvân neşrinde metin te'sisinde ne derecede isabetli tercihler yapıldığını hiç olmazsa bazı örneklemelerle göstermek mümkün olabilir. Ancak bunu yaparken dîvân şairlerinin, hayatlarının çeşitli dönemlerinde şiirlerinde bazı değişiklikler yaptıkları gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.²⁰

Divan şairlerinin bu tür şiir örneklerini bulmakta bize en fazla yardımcı kaynak Topkapı Sarayı Arşivi'dir. Bu arşivde birçok hükümdara, çeşitli vesilelerle sunulan kasideler, gazeller ve kıtalar bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki E. 845 no.da Kanûnî Sultân Süleymân'a sunulan şiirler mevcuttur. Kanûnî Sultân Süleymân'a şiir sunan şâirler arasında Hayâlî, Nûhî, Levhî, Yakînî, Refîkî, Halîl, Nezîhî, Andelibî, Makâmî, Sa'dî, Kandî, Basîrî, Meâlî ve Figânî gibi şairleri görmekteyiz. Burada bu dosyada mevcut olan Figânî ile Hayâlî Bey'e âit iki şiir yapılan neşirleriyle karşılaştırılarak ne derecede güvenilir bir metin ortaya konulduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Tezkireci Beyânî, Şehzâdelerin sünnet düğününde (936/1530) o devrin şâirlerinin Kanûnî Sultân Süleymân'a kasideler sunduklarını ancak bunlardan Figânî'nin kasidesinin çok beğenildiğini şöyle nakleder:

"Şehzâde Sultân Mustafâ sûr-ı hümayûnunda şu'arâ kasîdelerin 'arz idicek gün südde-i seniyye-i hâkâniyyede şu'arâ cem' olduklarında yârân-ı safâ işte bizüm kasîdemüz diyüp okıyıcak şu'arânun ekseri kendü kasîdesinden bîzâr olup hufyeten firâr eylediler. Matla'-ı kasîde budur. Matla'-ı sûriyye-i Figânî:"²¹

20 "Uzun zamandan beri beni uğraştıran bu tenkitli basımın hazırlığı sırasında edindiğim kanâat Yahya Bey'in Divanını birkaç kere düzenlediği, şiirlerini sürekli olarak tenkit süzgecinden geçirdiği, bâzılarını çıkarıp bâzılarına eklemeler yaptığı, bazılarını da tanınmayacak kadar değiştirdiğidir." Çavuşoğlu, a.g.e., X.

21 Beyânî Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan İbrahim Kutluk, Ankara 1997, s. 211.

TSA.'de Kanûnî'ye sunulan şiirler arasında Figânî'nin bu ünlü şiiri mevcuttur. Figânî bu şiiri sunduktan iki sene gibi kısa bir süre sonra aniden hayata vedâ ettiğinden büyük bir ihtimalle bu şiirinin üzerinde daha sonraları herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Figânî divânı A. Karahan tarafından 5 nüshaya dayanılarak yayınlanmıştır.²² Bu kaside Karahan neşrinin 6-10 sayfaları arasında yer almaktadır. Aşağıda bu neşirle TSA'daki bulunan kaside metni karşılaştırılmış beyitlerdeki farklı tercihler ve okunuşlar gösterilmiştir. Figânî'nin bu kasidesinin Ahmet Atillâ Şentürk tarafından Paris Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar no. 270'te kayıtlı bulunan mecmuadaki nüsha (B) esas alınarak yeni bir neşri yapılmıştır.²³ Aşağıda her iki neşirle TSA.'da bulunan metin karşılaştırılmış ve farklılıklar gösterilmiştir.

Karahan

4. *Altun üsküfle güneş derbân-i sūr-ı şâh idi*
Viridi sancak kal'a-i mînâ-nümâya lâ-cerem

Viridi: Dikdi : Ü/ mînâ-nümâya: mînâ-nümâyı B, Ü, -A.

Şentürk

5. *Altun üsküfle güneş der-bân-i sūr-ı şâh idi*
Dikdi sancak kal'a-i mînâ-nümâya lâcerem



TSA:

5. *Altun üsküfli güneş derbân-i sūr-ı şâh idi*
Viridi sancak kal'a-i mînâ-nümâyı lâ-cerem

TSA'nın şeklini tercih ettiğimizde *derbân-ı sūr-ı şâh* sancak olarak *kal'a-i mînâ-nümâyı* vermektedir. Karahan'ın okuyuşuna göre ise *derbân-ı sūr-ı şâh*,

²² Abdülkadir Karahan, *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şâirlerinden Figânî ve Divançesi*, İstanbul 1966.

²³ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 171-173.

kal'a-i minā-nümāya sancak vermektedir. Ancak Karahan'ın tenkitli neşirde kullandığı B, Ü ve E nüshalarının da *kal'a-i minā-nümāyı* şeklini tercih etmiştir. Öyle gözüktüyor ki nâşir bir yorum sonucu *kal'a-i minā-nümāya'yı* metne almıştır.²⁴ *Kal'a-i minā-nümāya* şekli tercih edilirse Ü nüshasındaki *Virđi* yerine tercih edilen *Dikdi* şekli metni daha anlamlı kılar. A. Şentürk, esas aldığı B nüshasında *Virđi* şekli mevcut olmasına rağmen metni bu şekilde tadil etmiştir.



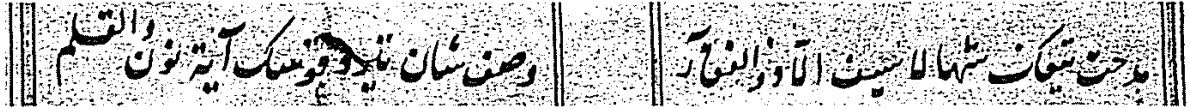
Karahan:

9. *Midhat-i tîgüñ şehā ذوالفقار لا سيف الا*
Vaşf ü şân-i tîr ü kavsiñ āyet-i نون و القلم

tîg: seyf B / Vaşf ü şân : Vaşf-i şân B, E, Ü / tîr: tîg Ü / āyet: sûre B.

Şentürk:

9. *Midhat-i tîgüñ şehā "lâ seyfe illâ Zülfikâr"*
Vaşf-i şân-i tîr ü kavsiñ sûre-i "nûn ve'l-kalem"



TSA:

9. *Midhat-i tîgüñ şehā ذوالفقار لا سيف الا*
Vaşf-i şân-i tîr ü kavsiñ āyet-i نون و القلم

B, E ve Ü nüshaları da *Vaşf-ı* şeklini vermektedir. Şentürk esas aldığı nüsha (B) *āyet-i* şeklini vermesine rağmen *sûre-i* şeklini tercih etmiştir.



24 Karahan önsözde belirttiğine göre divan metnini tesbit ederken dört mecmuada (Ü: Üniversite Ktp ; B: Bibliotheque Nationale ve E: Edirne Selimiye Ktp. K: A. Karahan özel kitaplığı) bulunan divânçelerden yararlanmış ve Fahri Bilge'nin 1953-1954 yıllarında şiir mecmualarından derlediği Figânî'nin şiirlerini de metin te'sisinde kullanmıştır.

Karahan:

11. *Salṭanat gülzârınuñ nev-res nihâl-i servisin
Gonce-âsâ baş açup eyler du'â bunca ümem*

nev-res nihâl: sen bir nihâl F / bunca: nice F, Ü.

Şentürk:

12. *Salṭanat gülzârınuñ nev-res nihâl-i servisin
Gonce-âsâ baş açup eyler du'â bunca ümem*



TSA:

11. *Salṭanat gülzârınuñ nev-res nihâl-i servisin
Gonce-âsâ baş açup eyler du'â cümle ümem*



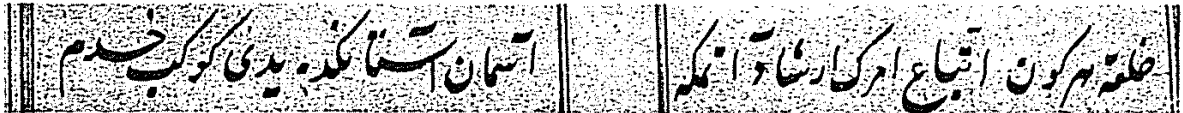
Karahan:

12. *Halka her dem ittibâ'-i emriñ irşâd itmege
Âsumân-i âsitânuñda yidi kevkeb ḥadem*

dem: gün B, Ü. [Beyit B de bir evvelki ile yer deġiştirmiş].

Şentürk:

11. *Halka her dem ittibâ'-i emriñ irşâd itmege
Âsumân-i âsitânuñda yidi kevkeb hadem*



TSA:

12. *Halka her gün ittibā'-i emriiñ irşād itmege*
Āsumān-i āsitānuñda yidi kevkeb ħadem

B ve Ü nüshaları da *gün* şeklini tercih etmiştir. Şentürk, esas aldığı B nüshası *gün* şeklini vermesine rağmen *dem* şeklini tercih etmiştir.



Karahan:

14. *Muştafā'nuñ sünneti devrinde cārîdür şehā*
Ehl-i İslāma du'ā-yı devletüñ farz-i a'am

Şentürk:

14. *Mustafānuñ sünneti devriñde cārîdür şehā*
Ehl-i İslāma du'ā-yı devletüñ farz-i e'am



TSA:

14. *Muştafā'nuñ sünneti devrinde cārîdür şehā*
Ehl-i İslāma du'ā-yı devletüñ farz u ehem

Karahan burada garip bir şekilde herhangi bir nüshada farklılık olduğunu belirtmemiştir. Şentürk de aynı okuyuşu tercih etmiştir. *Farz-ı e'am* şeklinde bir ıstılah mevcut değildir. Öyle sanıyorum ki *farz-ı a'am* şekli bir yanlış okuma sonucu doğmuştur.



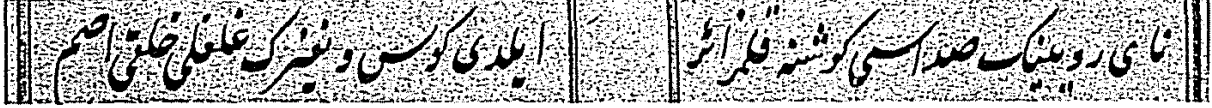
Karahan:

16. *Nāy-ı rüyüñ şadāsı gūşına kılmaz eşer*
Eyledi kūs u nefriñ gulğulu halkı aşam

kūs ü nefir: kūs-i nefir E, Ü.

Şentürk:

16. *Nây-ı rûyînüñ sadâsı gûşına kılmaz eser
Eyledi kûs ü nefîrüñ gulgulu halkı asam*



TSA:

16. *Nây-ı rûyînüñ şadâsı gûşına kılmaz eser
Eyledi kûs u nefîrüñ gulgulu halkı aşam*

Nây-ı rûyîn bir müzik aletidir. Karahan'ın neşrindeki *Nây-ı rûyîn* şekli yanlış okuma sonucu doğmuştur. Bu yüzden herhangi bir nüsha farkı gösterilmemiştir.



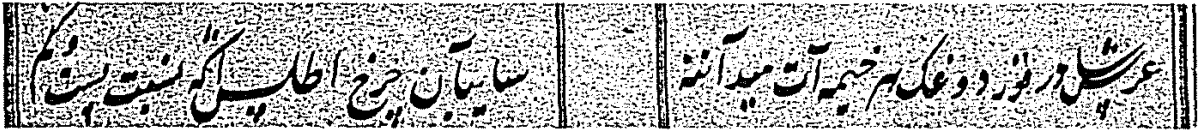
Karahan:

17. *'Arş-âsâ kurduguñ her hayme At Meydânına
Sâyebân-ı çarh-ı atlas aña nisbet pest ü kem*

'Arş-âsâ: 'Arş-sâdur E / her: bir E.

Şentürk:

17. *'Arş-âsâ kurduguñ her hayme At meydânına
Sâyebân-i çarh-ı atlas aña nisbet pest ü kem*



TSA:

17. *'Arş-sâdur kurduguñ her hayme At Meydânına
Sâyebân-ı çarh-ı atlas aña nisbet pest ü kem*

E nüshasında da *'Arş-sâdur* şekli tercih edilmiş. Cümle yapısı bakımından bu şekil daha uygun gözükmetedir.



Karahan:

18. *Her birisi bir şükûfe şan dıraht-i ravzadan*
'Ayš ü 'işret itmege altında gilmân-ı İrem

ravzadan: ravzadur B, E, F / itmege: kılmağa E.

Şentürk:

18. *Her birisi bir şükûfe san dıraht-ı ravzadan*
'Ayš u 'işret itmege altında gilmân-ı İrem



TSA:

18. *Her birisi pür şükûfe şan dıraht-i ravzadur*
'Ayš ü 'işret itmege altında gilmân-ı İrem

Bu beyte Karahan'ın ve Şentürk'ün okuyuşuna göre mana vermekte oldukça zorlanırız²⁵. Çiçeğin altında ayş u işret etmek zor olacaktır. Birinci mısradaki *bir* şekli kesinlikle *pür*'ün yanlış okunuşu sonucunda ortaya çıkmış ve bu yüzden nüsha farklılıkları gösterilmemiştir. B, E, F nüshaları da *ravzadur* şeklini tercih etmişlerdir.



Karahan:

20. *Mihr ü meh kurş oldı nuql encüm simâtı heft çarh*
Yayılupdur yinmege sūruñda envā'-i ni'am

simâtı: simât-i F, Ü / yinmege: yimege Ü.

25

Nitekim Yavuz Demir'in yaptığı çeviride bu açıkça görülmektedir: "You would think each one is a blossom from the tree of Paradise, for the youths of Paradise to feast and drink beneath". "Stylistic Elements in Ottoman Prose Literature: A Case Study," Ph.D. Thesis, The University of Manchester, Faculty of Arts 1991, s. 36.

Şentürk:

20. *Mihr ü meh kurs oldı nukl encüm simâti heft çarh*
Yayılupdur yinmege sûruñda envâ'-i ni'am



TSA:

20. *Mihr ü meh kurş oldı nukl encüm simâṭ heft çarḫ*
Yayılupdur yinmege sūruñda elvān-ı ni'am

Bir önceki beyitte de *envâ'-ı ni'am* geçmektedir. Figânî tekrara düşmek için bir sonraki beyitte *elvān-ı ni'am* tamlamasını kullanmıştır.



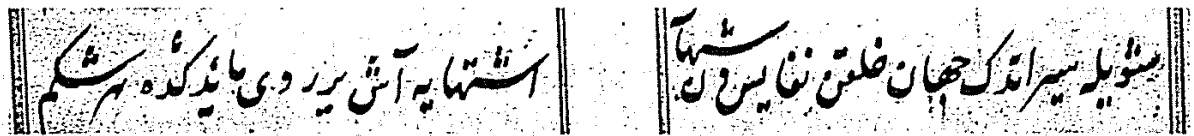
Karahan:

21. *Şöyle sîr itdüñ cihân ḫalkın şimâtuñdan şehâ*
İştihâya aş yirerdi mâ'ideñde her şikem

cihân ḫalkın şimâtuñdan: nefâ'isden cihân ḫalkı E / yirerdi: bilürdi
 E [E nüshasında bir evvelki beyit ile yer değiştirmiş].

Şentürk:

21. *Şöyle sîr itdüñ cihân halkın simâtuñdan şehâ*
İştihâya aş yirerdi mâ'ideñde her şikem



TSA:

21. *Şöyle sîr itdüñ cihân halkın nefâyisden şehâ
İştihâya aş yirerdi mâ'ideñde her şikem*

Bir önceki beyitte *şimâţ* geçtiğinden Figânî bu beyitte tekrara düşmemek için *nefâyis* kelimesini kullanmıştır. E nüshası da *nefâyis* şeklini tercih etmiştir.



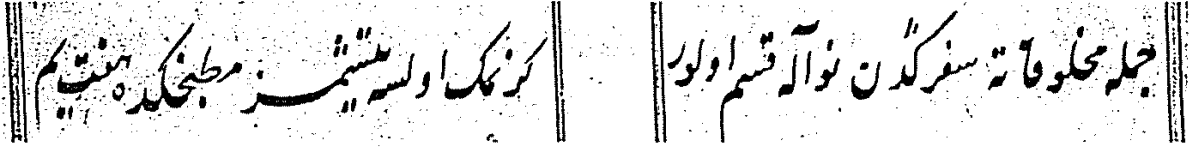
Karahan:

22. *Cümle maḥlûkâta şofrañdan nevâle kıasm olup
Ger nemek olsa yitişmez maḥbaḥuñda heft yem*

şofrañdan: şofrañda F / kıasm: bahş B / olup: olur B, E, F.

Şentürk:

22. *Cümle maḥlûkâta şofrañdan nevâle bahş olur
Ger nemek olsa yitişmez maḥbaḥuñda heft yem*



TSA:

22. *Cümle maḥlûkâta şofrañdan nevâle kıasm olur
Ger nemek olsa yitişmez maḥbaḥuñda heft yem*

Karahan nüsha farklarında B'de *bahş* şeklinin olduğunu belirtmiştir. Şentürk de bu şekli tercih etmiştir. Ancak B'de *kıasm* şekli mevcuttur. Beyte anlam verme bakımından da *olur* şekli uygun düşmektedir. Zaten B, E, F nüshaları da bu şekli tercih etmişlerdir.



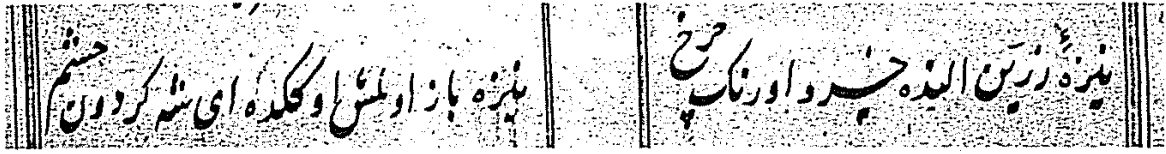
Karahan:

24. *Nîze-i zerrîn elinde husrev-i evreng-i çarh
Nîze-bâz olmuş öñüünde ey şeh-i gerdün-ğaşem*

gerdün: encüm B

Şentürk:

24. *Nîze-i zerrîn elinde Husrev-i evreng-i çarh
Nîze-bâz olmuş öñüünde ey şeh-i encüm-ğaşem*



TSA:

24. *Nîze-i zerrîn elinde husrev-i evreng-i çarh
Nîze-bâz olmuş öñüünde ey şeh-i gerdün-ğaşem*

Karahan ikinci beyitteki *gerdün*'un sadece B nüshasında, *encüm* şeklinde olduğunu belirtmiştir. Şentürk de *encüm* şeklini tercih etmiştir. Ancak B, yani Bibliotheque National nüshasında bu şekil mevcut değildir.

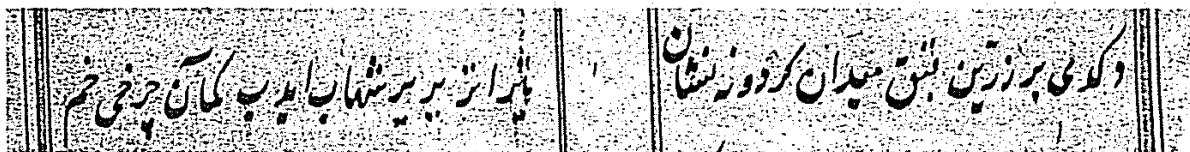


Karahan:

25. *Dikdi bir zerrîn kabak meydân-ı gerdûna nişân
Tîr atar yir yir şihâb idüp kemân-ı çarhı ham*

Şentürk:

25. *Dikdi bir sîmîn kabak meydân-ı gerdûna nişân
Tîr atar yir yir şihâb idüp kemân-ı çarhı ham*



TSA:

25. *Dikdi bir zerrîn kabak meydân-ı gerdûna nişân
Tîr atar yir yir şihâb idüp kemân-ı çarhı ham*

Karahan *zerrîn* kelimesi için herhangi bir nüsha farkı belirtmiyor. B nüshası da *zerrîn* şeklini vermektedir.



Karahan:

26. *Daķınup Mısrî kılıç kullaruñ itse cündilik
Mûş olur rezmdede şîr-i jiyân bebr-i dijem*

itse: oynar F / şîr-i jiyân: bebr ü jiyân E / bebr-i dijem: bebr ü dijem F. ser-i dijem E.

Şentürk:

26. *Daķınup Mısrî kılıç kullaruñ itse cündilik
Mûş olur rezmdede şîr-i jiyân bebr-i dijem*



TSA:

26. *Daķınup Mısrî kılıç kullaruñ itse cündilik
Mîş olur rezmdede şîr-i jiyân bebr-i dijem*

Mûş fâre, *mîş* ise koyun demektir. Figânî bu beyitte *mîş* kelimesini kullanmış. Her ne kadar günümüzde korkak fâre tabiri kulağa daha me'nus geliyorsa da bu beyitte ifâde edilmek istenen **yırtıcılık** ve hırçınlığın karşılığı olarak koyun'un uysallığı ve yumuşak başlılığıdır. Karahan'ın metin te'sisine güvenecek olursak kullandığı nüshalardan hiçbiri *mîş* şeklini tercih etmemiştir. Şentürk de *Mûş* şeklini vermektedir. Bu durumda öyle diyebiliriz ki yaygın olarak bilinen bir kelime daha az yaygın olan bir kelimenin yerini almıştır.



Karahan:

27. *Husrevâ bezmüñ neşâtından zebân-ı hâl ile
Sâzlar her sû nağam-sâz olup iderler nağam*

Şentürk:

27. *Husrevâ bezmüñ neşâtından zebân-ı hâl ile
Sâzlar her sû nağam-sâz olup iderler nağam*



TSA:

27. *Husrevâ bezmüñ neşâtından zebân-ı hâl ile
Sâzlar her sû nağam-sâz olup eydürler ne ğam*

Burada, Karahan ve Şentürk'de farklı okunan bölümün imlâsından açıkça görülebileceği gibi bir yanlış okuma söz konusudur²⁶. Bu yanlış okuma diğer nüshalarda olması muhtemel olan farklı tercihlerin de tesbit edilememesine sebebiyet vermiştir. Birinci mısradaki "zebân-ı hâl ile"ye, "eydürler ne ğam" daha uygun düşmektedir.



Karahan:

30. *Od saçarken dem-be-dem ağzından ey şâh-ı cihân
Cânı yokdur ejdehânuñ kim ura önüñde dem*

şaçarken: çıkarken F / ura önünde: önünde ura E.

²⁶ Bu beyti Yavuz Demir "Oh Cyrus, from the pleasure of your feast musical instruments became singers and sing on every side" şeklinde çevirmiştir. Görüldüğü gibi metnin yanlış okunmasından dolayı "sing on every side" gibi garip bir şekil ortaya çıkmaktadır. a.g.t, 38.

Şentürk:

30. *Od saçarken dem-be-dem agzından ey şâh-ı cihân
Cânı yokdur ejdehânuñ kim ura önüñde dem*



TSA:

30. *Od saçarken her yaña ağızından ey şâh-ı cihân
Cânı yokdur ejdehânuñ kim ura önüñde dem*

Öye gözüküyor ki Figânî'nin kullandığı *her yaña* sözcüğü ikinci mısradaki *dem* sözcüğüyle tenasüb oluşturmak için *dem-be-dem*'e çevrilmiştir.



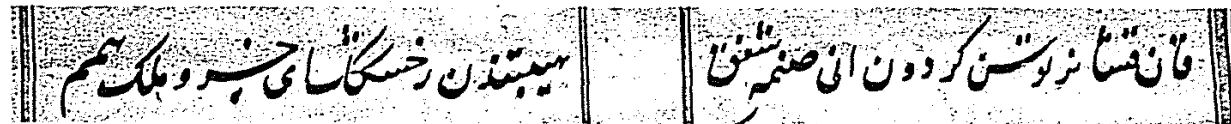
Karahan:

31. *Kan kaşanur tevsen-i gerdûn anı şanma şafak
Heybetinden rahşuñuñ ey Husrev-i mülk-i 'Acem*

mülk-i 'Acem: vâlâ himem B, mülk-i himem E [F de üç beyit sonra gelir].

Şentürk:

33. *Kan kaşanur tevsen-i gerdûn anı sanma şafak
Heybetinden rahşuñuñ ey hüsrev-i mülk-i 'Acem*



TSA:

33. *Kan kaşanur tevsen-i gerdûn anı şanma şafak
Heybetinden rahşuñuñ ey Husrev-i mülk-i himem*

Karahan burada, B ve E nüshalarında da *himem* şeklinin yer aldığını belirtmiş olmasına rağmen 'Acem' şeklini tercih etmiştir. Ancak B nüshasında *Acem* şekli mevcuttur. Şentürk de metin te'sisinde esas aldığı B nüshasına uyarak *Acem* şeklini uygun görmüştür. Ancak daha önce geçen 10. beyitte Figânî'nin Kanûnî'ye *Āsitānuñ kullarından Husrev-i mülk-i 'Acem* şeklindeki hitabı dikkate alınarak 'Acem' şekli tercih edilmemeliydi. Kanûnî Sultân Süleymân'a "hüsrev-i mülk-i 'Acem" şeklinde hitap etmenin de pek anlamlı bir yönü yoktur. Metin te'sisinde bu tercihi haklı gösterecek herhangi bir sebep de bulunmamaktadır.



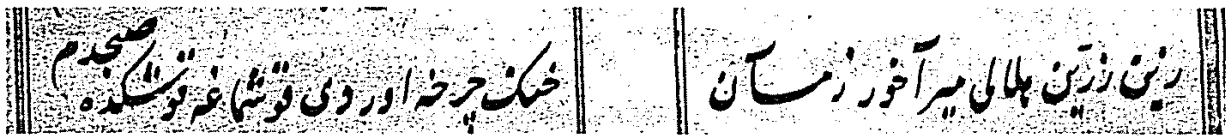
Karahan:

35. *Zîn-i zerrîn-i hilâli mîr-i âhûr-ı kazâ*
Hing-i çarha urdı koşmağa koşuñda şubh-dem

Bu beyit B, E, F nüshalarında "Kan kaşanur ... mülk-i 'Acem" beytinden öncedir.

Şentürk:

32. *Zîn-i zerrîn-i hilâli mîr-i âhûr-ı kazâ*
Hink-i çarha urdı koşmaga koşuñda subh-dem



TSA:

32. *Zîn-i zerrîn-i hilâli mîr-i âhûr-ı zamân*
Hing-i çarha urdı koşmağa koşuñda şubh-dem

Karahan bu beyit için hiçbir nüsha farkı göstermemiş. Tesbiti eğer doğruysa, *zamân*'ın *kazâ*'ya dönüşmesine bir izah getirmek gerekir.



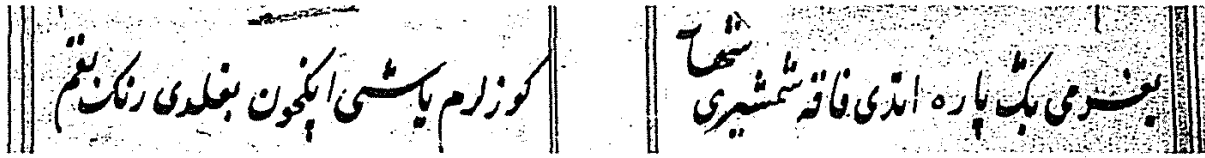
Karahan:

36. *Bağrumı biñ päre kıldı fâka şemşîri şehâ*
Gözlerüm yaşı anuñçün bağladı reng-i baqam

fâka: faqr Ü / baqam: raqam B.

Şentürk:

36. *Bagrumı biñ päre kıldı fâka şemşîri şehâ*
Gözlerüm yaşı anuñçün bağladı reng-i bakam



TSA:

36. *Bağrumı biñ päre itdi fâka şemşîri şehâ*
Gözlerüm yaşı anuñçün bağladı reng-i baqam

Karahan *kıldı* kelimesi için diğer nüshalarda farklı bir şekil olup-olmadığını belirtmemiş. Eğer öyle ise müstensihler zamanla *itdi*'yi *kıldı*'ya çevirmişler demektir.



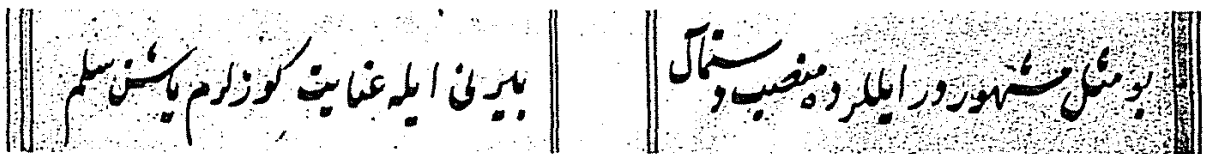
Karahan:

37. *Bu meşel meşhûrdur ellerde mansıb destmâl*
Birini eyle 'inâyet gözlerüm yaşın silem

ellerde: illerde E, F / birini: birisin B.

Şentürk:

37. *Bu mesel meşhûrdur ellerde mansıb destmâl*
Birini eyle 'inâyet gözlerüm yaşın silem



TSA:

37. *Bu meşel meşhürdur illerde manşib destmâl
Birini eyle 'ināyet gözlerüm yaşın silem*

Figânî bu beyitte başkalarının ihsanlara nâil olduğunu, mansıb sahibi olduklarını anlatmak için *il* sözcüğünü kullanmış. E ve F nüshaları da bu kelimeyi *il* olarak belirtmiş. Muhtemelen mendil sözcüğü *el'i* çağrıştırdığından Karahan ve Şentürk kelimeyi, bu şekilde okumayı tercih etmiştir.



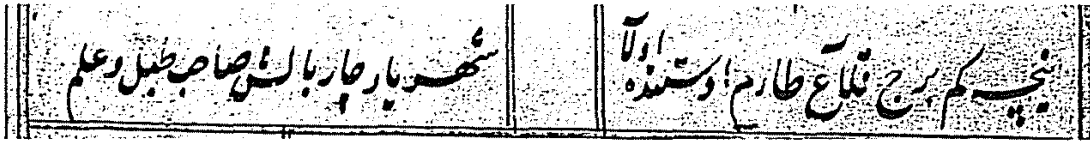
Karahan:

40. *Nitekim burc-i kılâ'-i fârem üstinde ola
Şehriyâr-ı çâr-bâliş şâhib-i tabl ü 'alem*

nitekim: niçe bir E.

Şentürk:

40. *Nitekim burc-ı kılâ-i târüm üstinde ola
Şehriyâr-ı çâr-bâliş sâhib-i tabl u 'alem*



TSA:

40. *Niçe kim burc-i kılâ'-i fârem üstinde ola
Şehriyâr-ı çâr-bâliş şâhib-i tabl ü 'alem*

Niçe kim okuyuşu beyti daha anlamlı kılmaktadır.



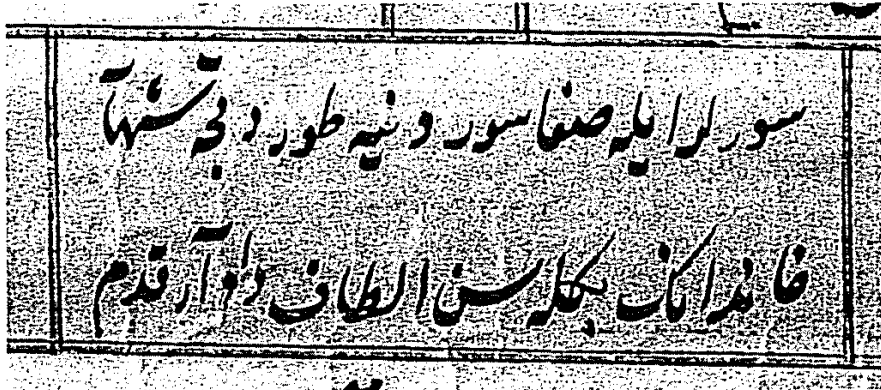
Karahan:

41. *Sûrlar ile şafâ sîr dünye durdukça şehâ
Ĥânedânuñ beklesün eltâf-ı dâdâr-i kıdem*

Ĥânedânuñ: Âsitânuñ B, Ü / dâdâr-ı kıdem: dârâ-yı kıdem E, F

Şentürk:

41. *Sûrlar ile şafâ sîr dünye durdukça şehâ
Âsitânuñ beklesün eltâf-ı Dâdâr-ı kıdem*



TSA:

41. *Sûrlar ile şafâ sîr dünye turdukça şehâ
Ĥânedânuñ beklesün eltâf-ı dâdâr-i kıdem*

Şentürk bu beyitte B nüshasına dayanarak *Âsitânuñ* şeklini tercih etmiştir.

Görüldüğü gibi Figânî'nin Kanûnî Sultân Süleymân'a sunduğu TSA arşivindeki metin çoğu kereler nüshaların birçoğuyla uyuşmaktadır. Ancak Karahan neşrinde metin te'sisinde tercih edilen şekiller genellikle farklılık göstermektedir. Beyitlerin sıralamasında da Karahan'ın sıralaması değil, diğer nüshalardaki sıralamalar, Figânî'nin sıralamasıyla uygunluk göstermektedir. Bu kaside üzerinde yapılan uygulama, Karahan'ın metin te'sisi hususunda pek titizlik göstermediği gibi herhangi belli bir yol da takip etmediğini göstermektedir. B nüshasında yer almayan bazı nüsha farklarını bu nüshada varmış gibi göstermesi de verdiği nüsha farklılıklarına da güvenilmeyeceği kanaatini

oluşturmaktadır. A. Şentürk'ün metni ise Karahan'ın neşrinden bazı noktalarda ayrılmakta ve bazı yanlış okuyuşları düzeltmekteyse de, genelde metnin orijinal şekline uymayan bazı şekilleri de sergilemektedir. Bu da muhtemelen esas aldığı B nüshasından kaynaklanmaktadır.



İncelenecek ikinci örnek Hayâlî Bey'in Kanûnî Sultân Süleymân'a sunmuş olduğu *-a beñzer* redifli kasidesidir. Merhum Ali Nihat Tarlan'ın Divan neşrinde²⁷ 55-56. sayfalarda yer alan bu kasidenin Kanûnî'ye sunulmuş orijinal şekli de TSA'da E. 845/1'de bulunmaktadır. Orijinal şekil harekeli olduğundan Hayâlî Bey'in kelimeleri nasıl okuduğunu tesbit etmek de mümkün olmaktadır.

Tarlan:

3. *Şifada 'aynıdur Ya'küb-u çarhuñ*
Şafāda Yūsuf-u Kenāna beñzer



TSA:

3. *Şifatda 'aynıdur Ya'küb-u çarhuñ*
Şafāda Yūsuf-ı Ken'āna beñzer

Her iki mısradaki farklılık öyle gözüküyor ki baskı hatasından kaynaklanmaktadır.



Tarlan:

6. *Gönül mir'ätinuñ pasın ider pāk*
Olupdur mışkala insāna beñzer

²⁷ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1945.



TSA:

6. *Göñül mir'ätünüñ pasın ider pāk*
Olupdur maşkala insāna beñzer

TSA.da ikinci beyitteki maskala şekli kelimenin halk arasındaki yaygın kullanımını vermektedir. Ancak Tarlan bu kelimenin doğru söyleniş şeklini tercih etmiştir.



Tarlan:

13. *Bugün Hākānı sensin Türk-ü-Çinüñ*
Hezārān çākerüñ var Hāna beñzer

Türk-ü-Çinüñ: Türk-ü-Urnsuñ A



TSA:

13. *Bugün Hākānı sensin Türk ü Rūsuñ*
Hezārān çākerüñ var Hāna beñzer

A nüshasında da *Urnsuñ* şekli olmasına rağmen Tarlan *Çinüñ* şeklini tercih etmiştir. Hayâlî Bey'in kullandığı *Rūsuñ* sözcüğünü kullanış yaygınlığından dolayı *Çin*'e çevirmişler.



Tarlan:

18. İki biñ üç yüz akçe yazusu var
Ne hâşıl çün haṭ-ı **hübāna** beñzer
hübāna: buṭlāna A, M



TSA:

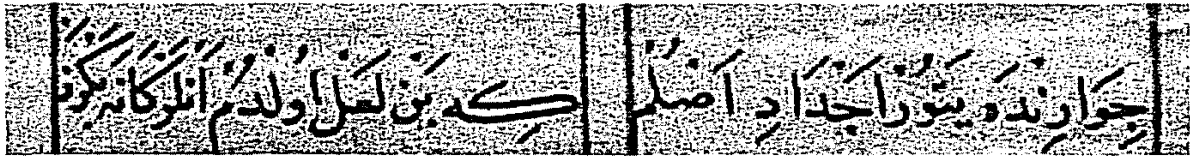
18. İki biñ üç yüz akçe yazusu var
Ne hâşıl çün haṭ-ı **buṭlāna** beñzer

A ve M nüshaları da *buṭlāna* şeklini verdikleri halde Tarlan *hübāna* şeklini tercih etmiştir.



Tarlan:

19. Civārında yatur ecdād-ı **pāküm**
Ki ben lâ'l oldum anlar kâna beñzer



TSA:

19. Civārında yatur ecdād-ı **aşlum**
Ki ben lâ'l oldum anlar kâna beñzer

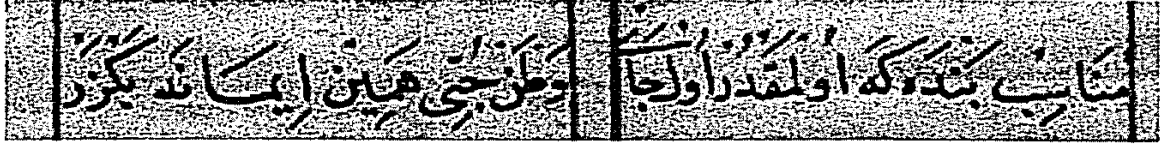
Tarlan, diğer nüshalarda farklı bir şekil olup-olmadığını kaydetmiyor. Bu durumda müellifin yazdığı şekli aksettiren bir nüsha olmadığı söylenebilir.



Tarlan:

20. *Münāsib bendeñe olmağdur ol cāy*
Vaṭan ḥubbu hemān imāna beñzer

hemān: hemīn: A, M



TSA:

20. *Münāsib bendeñe olmağdur ol cāy*
Vaṭan ḥubbi hemīn imāna beñzer

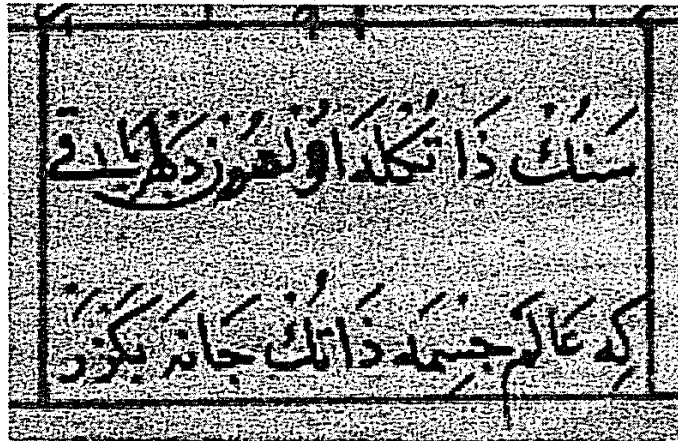
A ve M nüshaları da *hemīn* şeklini vermektedirler. Burada bir benzetme sözkonusu olduğundan *hemīn* şekli tercih edilmeliydi.



Tarlan:

23. *Senüñ zātuñla olsun deyr bākī*
Ki 'ālem cism-ü-zātuñ cāna beñzer

deyr: dehr C



TSA:

23. *Senüñ zātuñla olsun dehr bākī*
Ki 'ālem cisme zātuñ cāna beñzer

dehr şekli C nüshasında mevcuttur. *Cism-ü* sözcüğü için Tarlan herhangi farklı bir şekil göstermiyor.

Tarlan neşrinde, metin aslına oldukça yakın bir şekilde kurulmuşsa da nüsha farklarının tesbitinde, imlâ ve transkripsiyon uygulamasında yeterli titizlik gösterilmediği dikkat çekmektedir.

Karahan ve Tarlan neşirlerini karşılaştırdığımızda Tarlan'ın nüshalardaki farklılıkları dikkatli bir şekilde değerlendirdiği ve güvenilir bir metin ortaya koyduğunu görüyoruz. Ancak divan şiiri alanındaki engin bilgisi ve tecrübesinin zaman zaman merhum hocamızı şairi, nasıl yazması yönünde yönlendirmesine sebebiyet verdiğini de söyleyebiliriz. Divan şiirine bu derinlikte nüfuz edemeyecek yeni neslin, güvenilir bir metin ortaya koyabilmeleri için metin te'sisi kurallarını çok iyi öğrenip tatbik etmeleri gerekir.